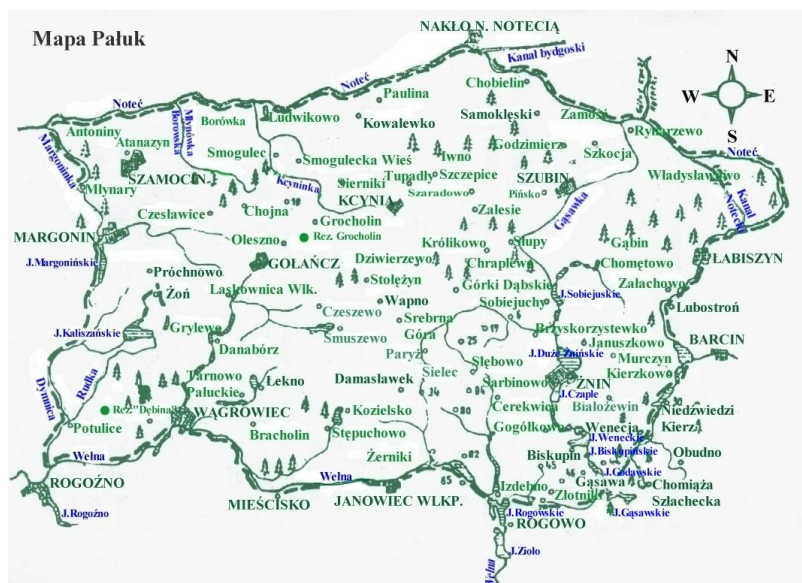

Pałuki

Pałuki to odrębny region historyczno - geograficzny i etnograficzny położony w północnym krańcu Wielkopolski. Jego nazwa wywodzi się ze staropolskiego rdzenia zawartego w słowach: łuk, łęg, łuh, a jej pochodzenie często tłumaczy się łukowatym, pagórkowatym terenem, poprzecinanym licznymi jeziorami, wokół których rozciągają się podmokłe łąki. Termin Pałuki - „Terre Palucenzis” po raz pierwszy zapisany został przez Janka z Czarnkowa w drugiej połowie XIV w. W średniowiecznych kronikach pojawia się też nazwa rycerskiego rodu Pałuków. Rycerstwo z tego rodu miało zawołanie bojowe „Pałuki, Pałuki”, znane od czasów Władysława Łokietka. Ich herbem rodowym był obuch, a następnie topór, który obecnie jest jednym z elementów herbu Powiatu Żnińskiego. Pałuki to region nietuzinkowy, pełen urokliwych miejsc zaskakujących swoistą atmosferą i bardzo ważny region turystyczny południowo-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego (zachodnia część Pałuk leży w województwie wielkopolskim). Jego unikalność polega nie tylko na dużej liczbie zabytków kultury materialnej. Zachwyca tutaj również przyroda. Krajobraz regionu ukształtowany został w czasie ostatniego zlodowacenia (ok. 12 tys. lat temu), które pozostawiło po sobie koryta rzek oraz sześć rynien z łańcuchami jezior w liczbie około 130 (w samym tylko Powiecie Żnińskim jest ich 57). Krajobraz tej ziemi cechuje duże zróżnicowanie terenu. Liczne wzniesienia, łąki oraz lasy stanowią o urodzie Pałuk, których około połowę zajmuje Powiat Żniński.

Dokładne granice regionu (bliskiego kulturowo Wielkopolsce i Kujawom) są trudne do wyznaczenia. Przyjmuje się, że zajmuje on obszar o powierzchni ok. 2 tys. km² położony na zachód od Kujaw i na południe od Krajny, pomiędzy rzekami Noteć i Wełna. Pałuki leżą w pasie nizin środkowopolskich (Nizina Wielkopolska), na terenie czterech dużych mezoregionów (wg podziału J. Kondrackiego): Pojezierza Chodzieskiego, Pojezierza Gnieźnieńskiego, Doliny Środkowej Noteci i Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej. Dzisiejsze Pałuki znajdują się w granicach administracyjnych sześciu powiatów: żnińskiego, nakielskiego, gnieźnieńskiego, wągrowieckiego, chodzieskiego i mogileńskiego. Region ten nigdy w historii nie był odrębną prowincją administracji państwowej, dlatego nie istniała uzasadniona potrzeba określania stolicy tej ziemi. Jednak pomimo braku podstaw historycznych, za stolice regionu uznawany jest Żnin (aspiracje do tego miana przejawiała również Kcynia i Szubin).

Folklor Pałuk

Kultura ludowa Pałuk należy do pnia wielkopolskiego, ale za względu na położenie (sąsiedztwo Wielkopolski, Kujaw i Pomorza) posiada pewne cechy pogranicza. Wyróżnia się drewnianym budownictwem ludowym, meblarstwem, sakralną rzeźbą w kapliczkach, strojem z charakterystycznym bogatym haftem oraz odrębnymi pieśniami i tańcami. Rolniczy charakter regionu, słabe procesy urbanizacyjne, przywiązanie do tradycyjnych obyczajów, a nawet wynikający z ubóstwa przymus prowadzenia gospodarstw rolnych spowodował, że bardzo długo przetrwało tu tkactwo i garncarstwo. Najbardziej charakterystycznym elementem stroju pałuckiego były tiulowe czepce z długimi, haftowanymi bandami. Haft pałucki wykonywany był białą nicią na białym płótnie, tiulu lub na pasiastej tkaninie. W przypadku czerwonej tkaniny stosowano nić czarną. Stałe elementy haftu to tzw. kropka i charakterystyczne motywy roślinne – kwiaty, gałązki i liście, które występowały na: czepcach, kryzach, halkach białych i czerwonych, koszulach i fartuchach. Tradycyjny haft pałucki związany był wyłącznie ze strojem kobiecym.

Pałuckie kobiety na co dzień nosiły chustki. Świątecznym nakryciem głowy mężatek (ważne uroczystości rodzinne: pogrzeb, ślub, chrzest) były haftowane czepce (płócienne i tiulowe). Codziennym elementem ubioru była koszula z białego płótna z haftem na mankietach i stójce (niektóre kobiety zakładały do koszuli białą haftowaną kryzę). Dziewczęta na koszule zakładały czarne lub granatowe sznurówki z aksamitu lub wełny zdobione po brzegach czerwoną tasiemką. Latem nosiły adamaszkowe lub kretonowe spódnice, zimą zaś szyte z grubych samodzielaków wełnianych (czarne lub czerwone w drobne żółte paseczki). Zimą zakładały tzw. kaftanki z rękawami – bluzki z wełnianej tkaniny lub flaneli, przeważnie czarnej. Na ramiona zarzucały wełniany fartuch, tzw. zapaskę, a na nogi zakładały klumpy – buty na drewnianej podeszwie lub laczki – klapki bez pięt. Pod spódnicami noszono dwie halki – jedną białą, haftowaną u dołu i na nią zakładano czerwoną tzw. piekielnicę z czarnym haftem u dołu. Świąteczne fartuchy szyto z materiału w paski i ozdabiano białym haftem. Zgodnie z przyjętym zwyczajem mężatki długie włosy upinały w kłódkę lub kikę, czyli rodzaj ósemki z warkoczy. Cesały się też w steczuszkę (przedziałek) pośrodku głowy. Mężatkom nie obcinano włosów. Dziewczęta plotły włosy w warkocze.

Mężczyźni na Pałukach nosili czapki z daszkiem, tzw. maciejówki, a zimą z kozucha baraniego boby lub rogatywki z obszyciem barankowym. Na codzień ubierali lniane lub flanelowe koszule tzw. jaki, spodnie oraz chodaki z drewna lub o drewnianej podeszwie i skórzanej górze. Jaki szyto w różnych odcieniach czerwieni. Spodnie – latem w białym kolorze, a zimą najczęściej w kolorze granatowym, noszono wpuszczane w buty. Charakterystycznym elementem świątecznego stroju letniego był czarny filcowy, stożkowy kapelusz zwany rijokiem, ozdobiony czerwoną wstążką i z lewej strony sztucznymi kwiatami. Koszule świąteczne wiązano pod kołnierzykiem jedwabnymi chustkami. Elementem stroju świątecznego był też czerwony pas (pas musiał mieć każdy kawaler). Zimą pas pełnił również funkcję szala (nakładano go na szyję i jednocześnie okręcano wokół pasa, aby otulić płaszcz przy ciele). Buty świąteczne sięgały do kolan i były karbowane nad kostką. Zwano je kropami lub kropusami (im dłuższe cholewki, tym buty uważane były za elegantsze).

Mieszkańcy Pałuk mówili charakterystyczną dla regionu gwarą. Wszystkich zainteresowanych nią zapraszamy do lektury książek Mirosława Bińkowskiego – „MÓJ DOWNIEJSZY ŻNIN CZYLI WIYRSZYKI I BRAWYNDZYNIE O PAŁUCKI GWARZE, ŻNINIOKACH I ŻNINIE” oraz „MÓJ SŁOWNIK GWARY PAŁUCKIEJ”.

Mieszkańców regionu wyróżniał również taniec, którego repertuar charakteryzował się dużą różnorodnością. Był on podobny do tego na Kujawach i w Wielkopolsce. Tańczono okrągłego, kujawiaka, walca, szota, polkę i wiwaty. Najbardziej popularnym tańcem na Pałukach był wiat pałucki. Tańczyli go tylko mężczyźni. Zasadniczo był to taniec solowy, ale mogły go też wykonywać dwie lub trzy pary. Warto również wspomnieć o pasterzu, zabawie praktykowanej głównie na weselach i innych uroczystościach rodzinnych. Tańce miały różnorodny charakter – od spokojnych po żywe o ruchliwym przebiegu rytmicznym. Często w ostatniej części tańca narastało tempo i nasilał się ruch. Do tańca przygrywali „grocze”. Kapela składała się ze skrzypiec, basów i klarnetu.

Na uwagę zasługuje również charakterystyczne budownictwo drewniane. Były to przeważnie chałupy, kościoły, dzwonnice. Niestety jednak do dnia dzisiejszego zachowało się ich niewiele. Przykładem typowego budownictwa z II połowy XVIII w. jest pałucka chałupa podcieniowa eksponowana na terenie biskupińskiego rezerwatu. Według Oskara Kolberga, wybitnego polskiego etnografa, folklorysty i kompozytora, pałucka izba była prawie kwadratowa, dość obszerna i wybielona wapnem, a później z użyciem barwnych farbek. Posowę (pułap) z desek podtrzymywały belki, w poprzek których przechodziły niekiedy w środku podciąg. Stanowiły je niekiedy strachułki drewniane owijane słomą z gliną. Piec i kominek bywał dość wysoki i bielony. Do dekoracji ścian używano własnej produkcji szablonów lub stempli oraz przedmiotów o charakterze sakralnym z najbarwniejszym ołtarzykiem domowym ze świętymi figurami, bogato zdobionymi ręcznie wykonanymi ozdobami ze słomy, papieru, kolorowej bibułki, suszonych kwiatów, nici, drutu, patyczków oraz pałuckie różgi – bibułkowe kwiaty z drutu i patyczków. Pod powalą izby zawieszano kolorowe pająki, które były symbolem dostatku. Najbardziej strojny był pałucki pająk łańcuszkowy, zbliżony forma do kościelnego dzwonu. Pająki przybierały też kształt wielokąta, gwiazdy, kuli. Charakterystyczne dla pałuckiej chaty były Pałuckie kropidła. Formą przypominały one wielkanocne palmy i zachwycały żółto-brunatnymi kolorami. Zawieszano je na drzwiach lub ustawiano dla dekoracji w glinianych wazonach wypełnionych piaskiem.

Pałuki szczycą się niewątpliwie bogatą twórczością ludową. Szczególne znaczenie odgrywa tutaj rzeźba. Niestety po ostatniej wojnie niewiele ocalało jej wytworów, szczególnie rzeźb świątków z przydrożnych kapliczek. Tradycje rzeźbiarskie kultywują również twórcy współcześni, których dzieła nadal zachwycają prostotą. Przy Żnińskim Domu Kultury działa Pałucka Pracownia Rzeźby, gdzie dzieci i młodzież pod okiem Eugeniusza Izdebskiego poznają tajniki sztuki ludowej.

Pałuckie ośrodki sztuki ludowej i folkloru

Pomimo długiej i burzliwej historii, w tym różnych podziałów administracyjnych, na Pałukach przetrwał patriotyzm lokalny i pewne poczucie więzi regionalnej. Chlubne tradycje pałuckiej sztuki ludowej popularyzują i kontynuują ośrodki mieszczące się w Kcynii, Szubinie, Wągrowcu i Żninie. Zdecydowanie najbardziej prężnym ośrodkiem jest Żnin, uznawany za stolicę Pałuk. Rolniczy charakter regionu, przywiązanie do obyczajów, uprawianie rękodzielnictwa w postaci tkactwa i plecionkarstwa, uprawianych aż do XX wieku, stworzyły warunki sprzyjające zachowaniu folkloru – pieśni, muzyki, tańców i zabaw. Stała ekspozycja etnograficzna prezentowana jest w Muzeum Ziemi Pałuckiej (były budynek magistratu). Tam również znajduje się galeria Tadeusza Małachowskiego, gdzie na wystawach czasowych prezentowana jest m.in. sztuka ludowa. Bogate zbiory etnograficzne posiada też Muzeum Regionalne w Wągrowcu.

Tradycje muzyczne po dziś dzień kultywują zespoły ludowe. Należą do nich m.in.:

- Kapela Ludowa „Pałuki” prowadzona przez dr Andrzeja Michalskiego,
- Zespół Śpiewaczy „Pałuczanki” założony i kierowany przez Eugenię Szymańską,
- Zespół Pieśni i Tańca „Pałuki” prowadzony przez dr Andrzeja Michalskiego
- Zespół Śpiewaczy i Kapela „Pałuczanie” w Sarbinowie II założona przez Zdzisławę Alamenciak.

Do niedawna jeszcze podobne zespoły działały w Wągrowcu i Szubinie.

Kultywowaniu tradycji sprzyjają coroczne imprezy organizowane na terenie Pałuk pod wspólną nazwą „Cztery pory roku na Pałukach”:

- wiosna na Pałukach w Szubinie,
- lato na Pałukach w Wągrowcu,
- jesień na Pałukach w Żninie,
- zima na Pałukach w Kcynii.

Odbywająca się w Żninie „Jesień na Pałukach”, od ponad 30 lat, przyciąga corocznie we wrześniu rzesze turystów i mieszkańców regionu. Imprezie towarzyszy kiermasz sztuki ludowej, prezentacje zespołów folklorystycznych i kapel oraz zjazd twórców ludowych z Pałuk, Kujaw, Kaszub, Borów Tucholskich, Ziemi Chełmińskiej i Dobrzyńskiej oraz Krajny.

Granice

- na północy Pałuki odgranicza od Krajny rzeka Noteć
- na wschodzie Pałuki odgranicza od Kujaw również Noteć
- na południu Pałuki oddziela od reszty ziemi kaliskiej rzeka Jezioro Chomiąskie, Jezioro Gąsawskie oraz rzeka Wełna począwszy od Jeziora Rogowskiego
- na zachodzie Pałuki oddzielają od ziemi poznańskiej (w przybliżeniu) rzeki: Rudka, Tyśmienica (Dymnica) oraz Margoninka

Region w tak ustalonych granicach zajmuje powierzchnię nieco ponad 2100 km². Pałuki nigdy nie były odrębną prowincją administracji państwowej dlatego nigdy w historii nie istniała uzasadniona potrzeba określania stolicy tej ziemi. O wadze miast w regionie decydował zmieniający się podział administracyjny państwa, wpływowość obywateli miast lub też po prostu wielkość tychże miast.

Pomimo więc braku podstaw historycznych zdarzają się próby określania głównego miasta Pałuk. Największe aspiracje do tego miana przejawiają trzy miasta:

Kcynia - jedno z najmniejszych miast polskich, ale należące do najstarszych na Pałukach (prawa miejskie w 1262), w średniowieczu ważny ośrodek kulturowy, religijny i polityczny, siedziba powiatu w województwie kaliskim (1314 - 1768), a następnie do czasu rozbiorów (1793) gnieźnieńskim. Powiat ten w znacznej mierze pokrywał się z etnicznym regionem Pałuk.

Szubin - w stosunku do pozostałych miast pałuckich dość młode, jednak od czasów swego charyzmatycznego założyciela - Sędziwoja nabierające znaczenia w I Rzeczypospolitej. Wraz z okolicznymi wioskami główne gniazdo rodowe Pałuków, którzy są ściśle utożsamiani ze swoją rodzinną ziemią. Od czasów zaborów (1818) do 1975 siedziba powiatu, który obejmuje Pałuki. Od 1835 jest siedzibą sądu. Arena walk w czasie Powstania wielkopolskiego (1918).

Żnin - choć miasto to leży na Pałukach nie było ściśle związane z rodem Pałuków, lecz pozostawało pod wpływem biskupów gnieźnieńskich - od czasów Bulli gnieźnieńskiej do I rozbioru Polski w 1772. Obecnie jest jednym z największych miast regionu, a od 1999 jest siedzibą powiatu, który obejmuje znaczne tereny Pałuk. Dodatkowymi atutami Żnina są wielorakie atrakcje turystyczne znajdujące się w okolicznych miejscowościach. W Żninie wydawane jest czasopismo Pałuki, które integruje lokalną społeczność i powoduje, że stolica powiatu utożsamiana jest ze stolicą Pałuk.

Turystyka

Najciekawszymi miejscowościami na Pałukach są:

- Gołańcz - gotycko-renesansowy zamek w ruinie, dwa kościoły: gotycki i renesansowy, średniowieczne mury, barokowe kamienice
- Kcynia - barokowy kompleks pokarmelicki, renesansowy kościół, ośrodek folkloru
- Żnin - muzeum w gotyckiej wieży, gotycki kościół św. Floriana, muzeum w barokowej sufraganii
- Rogowo - Park Dinozaurów - Zaurolandia
- Wenecja - Muzeum Kolei Wąskotorowej, ruiny gotyckiego zamku, neogotycki kościół
- Biskupin - rekonstrukcja starożytnego grodu, doroczny festyn archeologiczny, skansen ludowy, muzeum prehistorii

A oto inne miejsca godne zwiedzenia:

- Wągrowiec - barokowy zespół pocysterski, gotycka fara
- Łekno - gotycki kościół, grodzisko z ekspozycją wykopalisk
- Sobiejuchy - neoklasycystyczny pałac z parkiem
- Tarnowo Pałuckie - kościół drewniany z polichromią
- Kołybki - francuski dwór z parkiem
- Grocholin - renesansowy dwór obronny, klasycystyczny pałac
- Słupy - klasycystyczny pałacyk
- Jaktorowo - drewniany kościółek
- Chwaliszewo - neoklasycystyczny dwór
- Margonin - barokowy kościół, lotnisko
- Margonińska Wieś - neogotycki pałac z muzeum Wybickiego i parkiem
- Srebrnogóra, sive Srebrna Góra - klasycystyczny dwór
- Żoń - drewniana świątynia
- Smuszewo - eklektyczny pałac
- Zalesie Pałuckie - dwór
- Szubin - ruiny gotyckiego zamku, kościół Św. Marcina (gotyk nadwiślański)
- Grochowiska Szlacheckie - klasycystyczny pałac
- Marcinkowo Górne - pomnik Leszka Białego, pierwotnie barokowy dwór
- Marcinkowo Dolne - eklektyczny dwór
- Piechcin - dwór
- Stępuchowo - neorenesansowy dwór
- Chojna Pałucka - drewniany kościółek
- Redgoszcz - pałac w stylu francuskim
- Miastowice - klasycystyczny pałac

Data dodania 07.06.2013

[wróć](#)